

Blaškviv, Oksana

Лабіринтом праць Дмитра Чижевського: чеське літературне бароко

Opera Slavica. 2009, vol. 19, iss. 1, pp. 1-10

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116385>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ЛАБИРИНТОМ ПРАЦЬ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО: ЧЕСЬКЕ ЛІТЕРАТУРНЕ БАРОКО

Оксана Блашків (Брно-Дрогобич)

У статті автором аналізуються праці Д.Чижевського, присвячені чеському літературному бароко. Увагу приділено двом домінантним аспектам цих праць, а саме бароковій символіці (духовні пісні з гуситських часів) та бароковому світогляду поза межами власної культурної епохи (елементи барокового світогляду у поезії К. Г. Махи). Зроблено висновок про те, що на матеріалі чеської літератури різних періодів Д. Чижевський розвиває свою концепцію про бароко як культурно-історичної епохи, існування і функціонування продуктивних елементів якої не обмежується власним історичним часом. Це в свою чергу вказує на те, що чеський контекст барокових досліджень Д. Чижевського є принциповим для осмислення внеску вченого у історію слов'янських літератур.

Ключові слова: чеське літературне бароко, символіка, світогляд, культурна епоха.

The article deals with D. Čyževskij's publications in which Czech literary Baroque is touched upon. The author points out two dominant aspects of these works: Baroque symbolism (on the basis of spiritual songs of the pre-Baroque) and Baroque worldview within the cultural epochs "outside" Baroque (elements of Baroque thinking in K. H. Mácha's poetry). D. Čyževskij's analysis of Czech literature of the Husite times and Romanticism illustrate his concept of Baroque as a cultural epoch, the elements of which find their realization in other epochs. D. Čyževskij's investigation of Czech Baroque proves to be crucial for understanding of his concept of the history of Slavic literatures.

Key words: Czech literary Baroque, symbolism, worldview, cultural epoch.

Дослідження літературного бароко триває уже понад століття. За цей час у літературознавстві сформувалися різні, часто протилежні точки зору. Незаперечним на сьогодні є твердження про те, що Дмитро Чижевський ініціював дослідження українського літературного бароко, і саме його праці у цій галузі до сьогоднішнього дня залишаються найбільш авторитетними. У історії дослідження українського бароко він також був першим, хто вважав за необхідне оцінювати це явище відповідно до історико-літературного контексту часу бароко, яке поширювалося не лише на католицький, але православний і протестантський світ. З віддалі часу можемо стверджувати, що

завдяки Д.Чижевському сьогодні можемо говорити і про особливості слов'янського літературного бароко.

Слов'янське бароко Д. Чижевський вивчав водночас як історик та як теоретик літератури¹, про що свідчать численні статті, розвідки, рецензії, що виходять друком протягом усього життя вченого². Безсумнівно першість тут мають праці з українського літературного бароко³. Друге місце за чисельністю займають розвідки та огляди, присвячені чеському бароко⁴. Проте, не

¹ Детальніше про це див.: Валявко, И.: Дмитрий Иванович Чижевский как исследователь славянского барокко. В: Человек в культуре русского барокко. Сборник статей по материалам международной конференции. ИФ РАН, Москва 2007, с.116–128

² Чижевський, Д.: К проблемам литературы бароко у славян. In: Literaria. XIII. Literárny barok, 1971, С. 5–56. Чижевський, Д.: Поза межами краси (До естетики барокової літератури). В: Літературно-науковий збірник, 1, Нью Йорк, 1952, С. 195–214. Чижевський, Д.: До проблеми бароко. В: Заграва, Авгсбург, 1946, С. 49–57. Чижевський, Д.: Культурно-історичні епохи, Авгсбург, 1948, 16 с. Tschizewskij, Dmitrij: *Aus zwei Welten. Beiträge zur Geschichte der slavisch-westlichen literarischen Beziehungen.* (Slavistische Drukken en Herdrukken uitgegeven door C. H. van Schooneveld, Bd. 10) 's-Gravenhage, 1956, 352 S. Див. передруки в Чижевський, Д.: Українське літературне бароко, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, НАН України, Київ, 2003.

³ Čyževskij, D.: Skovoroda-Studien. I. Skovoroda und Angelus Silesius. In: Zeitschrift für slavische Philologie 1931, VII, 1/2, S. 1-33; Čyževskij, D.: Skovoroda-Studien. II. Skovorodas Erkenntnislehre und Philosophie. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1933, X, 1/2, S. 47-60; Čyževskij, D.: Skovoroda-Studien. III. Skovorodas Bibelinterpretation im Lichte der kirchenväterlichen und der mystischen Tradition. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1935, XII, 1/2, S. 55-78; Čyževskij, D.: Skovoroda-Studien. IV. Skovoroda und Valentin Weigel. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1935, XII, 3/4, S. 303-332. Чижевський, Д.: Український літературний барок. Нариси. I, Прага, 1941, 72 с. Чижевський, Д.: Український літературний барок. Нариси. II, Прага, 1942, 68 с. Чижевський, Д.: Історія української літератури. II. Ренесанс та реформація. Барок, Прага, 1942, 144 с. Чижевський, Д.: Український літературний барок. Нариси. III, Prague, 1944, 68 с. Чижевський, Д.: Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України. В: Арка, № 3–4, 1948, С. 8–14; Чижевський, Д.: Антична література в старій Україні. В: Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання IV, Мюнхен, 1956, С. 266–279; Чижевський, Д.: Забутий вірник Мазепи. В: Українська Вільна Академія наук у США. Науковий збірник, I, Нью Йорк, 1952, С. 129–131; Чижевський, Д.: Бібліотека Феодана Прокоповича. В: Українська Вільна Академія наук у США. Науковий збірник, II, Нью Йорк, 1953, С. 127–136.

⁴ Чижевський, Д.: Забутий чеський поет XVII віку. В: Дзвони, 1932, № 4, С. 306–308. Čyževskij, D.: Príspevek k symbolice českého básnictví náboženského. In: Slovo a slovesnost, 1936, II, p. 98-105. Čyževskij, D.: Příspěvek k symbolice českého básnictví náboženského. In: Slovo a slovesnost, 1937, III, p. 251-252. Čyževskij, D.: Ke komposici Bridelovy básně „Co Bůh? Člověk?“ In: Akord (Brno), 1942, XI, 10, p. 364-374. Čyževskij, D.: Aus den neuen Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. I. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1934, XI, 3/ 4, S. 426-432; Čyževskij, D.: Aus den neuen Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. II. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1935, XII, 1/2, S. 183-191; Čyževskij, D.: Aus den neuen Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. III. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1938, XV, 1/2, S. 140-155; Čyževskij, D.: Aus den neuen Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. IV. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1942, XVIII, 1, S. 210-221; Čyževskij, D.: Aus den neuen Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. V. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1945, XIX, 1, S. 160-189.

зважаючи на майже рівне кількісне представлення, праці Д. Чижевського про чеське та українське бароко не в однаковій мірі висвітлюють питання бароко в літературах двох народів⁵. Крім того, зауваження або навіть цілі пасажи про барокових представників можна знайти у працях вченого, присвячених зовсім іншим темам з історії літератури, теоретичним проблемам, у несподіваних для читача контекстах. Така «всеприсутність» теми бароко у науковому доробку Д. Чижевського створює певний феномен метатексту, що, природно, ускладнює пошук та аналіз праць вченого сучасним дослідником його літературно-критичної спадщини.

На нашу думку, на прикладі літературно-філософського проекту Д. Чижевського „Бароко” яскраво видно як розвивалися дослідження літературного бароко в першій половині ХХ століття. Перша публікація українського вченого про чеське бароко «Забутий чеський поет XVII віку» повідомляла про видання творів барокового поета Фрідріха Бріделя (1619–1680) Йозефом Вашіцю, відомим дослідником чеського літературного бароко та приятеля родини Чижевських⁶. У повідомленні Д. Чижевський наголошував на необхідність перегляду українськими вченими своєї позиції щодо українського бароко. Фактично, з цього моменту науковий інтерес вченого до проблеми літературного бароко та увага до досягнень чеських колег⁷ у цій облас-

⁵ Детальніше про це див: Блашків, О.: Типологія чеського та українського бароко в працях Д. Чижевського. В: Sitarska, V., Mnich, R. Red.: Jan Amos Komeňski a kultura epoki baroku. Wydawnictwo Akademii Podlaszej, Siedlce, 2007, s. 259–272.

⁶ У Літературному архіві Пам'ятника національного письменства у Празі зберігаються листи Д.Чижевського, його дружини Лідії та доньки Тетяни до Й. Вашіци з 1933–1967 років (LA PNP/ Vašica Josef/38/93; LA PNP/ Vašica Josef/40/65), з яких дізнаємося не лише про наукову співпрацю двох вчених, але і про тривалу дружбу.

⁷ Згадаймо хоча б ґрунтовні огляди-рецензії «Neue Veröffentlichungen über die tschechische Barockdichtung. I-V» Д.Чижевського в «Zeitschrift für slavische Philologie». У цих оглядах, призначених для германістів та німецькомовних славістів, він їх детально аналізував, подекуди, доповнюючи їх власними коментарями та він неодноразово висловлювався «проти застарілих упереджень» (Vašica, J.: Neznámý spisek Bridelův. In: Akord, X, Brno-Praha, 1942–1943, S. 23) у дослідженні бароко у літературі. В такий спосіб Д.Чижевським було опрацьовано наступні дослідження з чеського літературного бароко: Й. Вашіци різних років («Про чеську барокову поезію» (Брно, 1934), видання творів Б. Бріделя (1936), монографія «Чеське літературне бароко» (Прага, 1938)), статті Вілема Бітнара («Про чеське словесне бароко. Інформаційні статті» (Прага, 1932), «Брідель і Коменський» (Прага, 1935), антологія чеської барокової лірики (1940), монографія Зденка Калісти («З легенд чеського бароко» (Оломоуц, 1934), «Чеське бароко» (Прага, 1941)) праці Ф. К. Шалди «Про чужий і свій літературний барок» (1934), Я. Мукаржовський «До проблематики поетичного явища Махи» (1936), праця Васлава Черного «Про поетичне бароко» (1937), та праці німецьких колег (наприклад, Альфреда Мішке «Гайнріх Мільде»). Особливої ваги, як показують огляди, вчений надавав публікаціям творів барокових авторів. Не дивно, що пізніше, він сам на зразок своїх чеських колег готуватиме до друку твори українського барокового поета Г. С. Сковороди (Чижевський, Д. Ред.: Г. Сковорода. Сад божественних песен прозябших из зерн священного писания, Praha, 1941, 16 S.)

ті не спадала до кінця життя. Тема бароко⁸ взагалі та спілкування Д. Чижевського з чеськими барокологами довкола Празького лінгвістичного гуртка, на думку С. Воллмана, послужила поштовхом для подальших компаративістичних досліджень вченого⁹. На нашу думку, наукове спілкування Д. Чижевського з чеськими дослідниками давньої чеської літератури (J. Vašica, Z. Kalista, A. Škarka, V. Černý) було тісним, навіть взаємопроникним, і потребує окремого вивчення з огляду на численні архівні матеріали та публікації¹⁰. У даній статті ми звернемо увагу на два питання, котрі проходять червоною ниткою через більшість праць Д. Чижевського про чеське літературне бароко: барокову символіку та присутність барокового світогляду поза межами доби бароко.

Питання барокової символіки відзначалося Д. Чижевським багаторазово при обговоренні «всеприсутності абсолютного буття», «ілюзійнізму» бароко, емблематичних віршів. Він вважав також, що багато спільного у літературах народів у епоху бароко можна прослідкувати досліджуючи барокову символіку. Розглядаючи питання універсалізму барокової символіки Д. Чижевський фокусував увагу на тому, що у контексті слов'янської барокової літератури, барокова символіка набирає універсального значення, незалежно від національної літератури та історичного часу, у який розвиваються барокові тенденції. Таким універсальним для слов'янського літературного бароко символом є образ книги як символ космосу¹¹, який відіграє центральну роль у «Пампедії» Я. А. Коменського (1594–1670) та в діалогах українського філософа і поета Г. Сковороди (1772–1794), а також присутній

⁸ У березні 1935 року Д. Чижевським доповідав на засіданні Празького лінгвістичного гуртка на тему „Die Barockdichtung“ («Література бароко»), проте текст доповіді не зберігся. (Matejka, L.: Ed.: Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle. Department of Slavic Languages and Literatures, The University of Michigan, No. 6, Ann Arbor 1976, P. 607–614.)

⁹ Wollman, S.: Tschizewskij und die vergleichende Literaturwissenschaft. In: Acta Comeniana, Praha 1995, s. 121–128.

¹⁰ Публікації Д. Чижевського про чеське літературне бароко найактивніше виходили у 1930–1940-х роках у чеських виданнях або у «Zeitschrift für slavische Philologie», який був доступний чеським вченим. Полемічний характер цих публікацій свідчить про те, що Д. Чижевський був добре обізнаний з дослідженнями чеських колег, а те, що останні з його думкою рахувалися, дозволяв говорити про органічну вписаність Д. Чижевського у чеські дослідження літературного бароко, принаймні цього періоду. Архівні матеріали, переважно кореспонденція (LA PNP/Václav Černý/59/89; LA PNP/Antonín Škarka/26/83; LA PNP/ Vašica Josef/38/93; LA PNP/Zdenek Kalista/95/75), могли б значно поширити відомі на сьогодні факти щодо спілкування та співпраці з чеськими барокологами, значення їх праць у формуванні концепції слов'янського бароко Д. Чижевського.

¹¹ Чижевський, Д.: Книга як символ космосу. В: Славістика. Дмитро Чижевський і світова славістика. Том 1. Дрогобич 2003. С. 367–398.

у творах Ф. Бріделя (1619–1680) («Міркуваннях про небо в ніч перед ранком народження Господа») та епіграмах В. Потоцького (1635–1696)¹²

Проте барокова символіка не обмежується часом своєї культурно-історичної епохи, її розвиток та функціонування можна прослідкувати як до «початку» епохи бароко, так і після неї, зокрема у романтизмі¹³. На прикладі інтерпретації двох духовних пісень «Mistr-Lepič» («Майстер-гончар») та «Santica santicozum» «з гуситських часів» вчений показує як через символічні образи гусизм перегукується з добою бароко. Автор виходить з твердження, що «основою барокового світовідчуття була уява про те, що все у світі має символічне значення», а «спад релігійної символіки до найнижчого плану реальних речей був звичайним явищем». На основі цього «можемо врешті говорити про особливі символічні течії духовної барокової поезії, так як говориться про емблематичну містику»¹⁴. Хоч новій бароковій символіці і належить на формальній творчості, зазначає Д. Чижевський, змістовно вона повертається до давніх джерел: Середньовіччя, творів отців церкви, філософія платонізму. У інтерпретації барокових духовних пісень він наголошує на важливості вивчення давньої чеської поезії, яка б відкрила нові можливості для інтерпретації символіки барокових віршів, тобто йдеться про роль традицій в процесі розвитку літератури бароко. Д. Чижевський наголошував на тому, що бароко належить до тих історично «блискучих» діб в історії кожного народу, що «залишаються в духовній пам'яті народу, як якісь надзвичайні, провідні образи, що освітлюють увесь майбутній шлях народу»¹⁵. Особливо важливими у цьому зв'язку вчений вважав питання меж барокової культури та спорідненості з епохою бароко духовних представників пізніших культурно-історичних епох. Зокрема, він часто наголошував на спорідненості епох бароко і романтизму, говорячи, що романтизм не лише «відкрив бароко», а був частково певним продовженням епохи бароко. Ґрунтовне вивчення цих питань, їх детальне обговорення вчений вважав перспективними «для освітлення загальних питань історії культури»¹⁶.

Надзвичайно цікавою з точки зору вирішення проблеми «присутності» в романтизмі елементів барокового мислення є праця Д. Чижевського, при-

¹² Там само, с. 378.

¹³ Čiževský, D.: A Comparativist Looks at Mickiewicz. In: Adam Mickiewicz, Księga w stulecie zgonu. Polish Society of Arts and Sciences Abroad, London, 1959, P. 481–498. Čiževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 111–180.

¹⁴ Čiževský, D.: Příspěvek k symbolice českého básnictví náboženského. In: Slovo a slovesnost, 1936, II, P. 98.

¹⁵ Чижевський, Д.: До проблеми бароко. В: Славістика. Дмитро Чижевський і світова славістика. Том 1. Дрогобич 2003. С. 339.

¹⁶ Чижевський, Д.: До проблеми бароко. В: Славістика. Дмитро Чижевський і світова славістика. Том 1. Дрогобич 2003. С. 339–352.

свячена творчості чеського поета-романтика, котрий писав вірші німецькою та чеською мовами, драматурга і прозаїка Карела Гінка Махи (1810-1836) «До світогляду Махи»¹⁷. Варто зауважити, що інтерпретація світогляду К. Г. Махи є одною з перших спроб (а на чеському матеріалі єдиною спробою) Д.Чижевського дослідити прояви барокового світогляду у поезії романтизму. Слід зазначити, що більшість з поставлених у ній питань постають як риторичні або залишаються без відповіді, що, проте, це не применшує значення згаданої праці, навіть навпаки, ставить її як вихідну для подальшого вивчення світогляду К. Г. Махи¹⁸. Вивчення зв'язку бароко з романтизмом після робіт Д. Чижевського та В. Бітнара відзначалась наприкінці 1960-х рр. Й. Грабаком¹⁹. Бароковий потенціал у сучасній чеській культурі у контексті чеських досліджень доби бароко ґрунтовно аналізує З. Ротрелл²⁰. Проблему бароко у контексті динаміки розвитку літератури продовжують осмислювати сучасні літературознавці та компаративісти (див. І. Пospíšil²¹). Це дозволяє говорити щонайменше про незгасаючу актуальність теми, піднятої Д. Чижевським наприкінці 1930-х рр. слідом за В. Бітнаром, Ф. Шальдою, Я. Мукаржовським.

Не повторюючи основні положення згаданої студії, звернемося лише до одного розділу «Містика Махи. Небесний дім. Ідеал Краси». Д. Чижевський розглядає елементи містики К. Г. Махи на прикладі чотирьох віршів, які стоять дещо осібно від інших: *„Ця група особливо близько споріднена з поезією бароко, але, на диво, лише „ідейно“, на рівні змісту. Що стосується форми, ритму, виражальних засобів, то вона належить повністю до романтичної поетики”*²². Ці інтерпретації Д. Чижевський супроводжує ілю-

¹⁷ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 111–180.

¹⁸ У 1944 р. Я. Паточка писав: „...є лише одна стаття, присвячена світоглядові Махи, а саме багата розвідка Д.Чижевського у збірнику „Torzo a tajemství Máchova díla“. ...головні філософські мотиви Махи Чижевський вловив з великою точністю; завдяки цьому його розвідку можна брати за основу постановки проблеми про світогляд Махи; ...головна заслуга праці Чижевського в тому, що він встановив основні поняття, головні орієнтаційні пункти мислення Махи“. Patočka, J.: Symbol země u K. H. Máchy. Praha: Nakladatel Václav Petr, 1944. 31s. (str. 5–6). Пізніше у 1960-х рр. до цієї розвідки часто повертатиметься Я.Паточка, продовжуючи розвивати ідею Д. Чижевського про час і часовість у К. Г. Махи (Patočka, J.: Čas, věčnost a časovost v Máchově díle. In: Realita slova Máchova. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 183–207).

¹⁹ Hrabák, J.: Dnešní stav bádání o českém literárním baroku a jeho aktuální úkoly. In: Kopecský, M. Red.: O barokní kultuře. Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1968, s. 30.

²⁰ Rotrekl, Z.: Barokní fenomén v současnosti. In: Barokní fenomén v současnosti, Torst. Praha 1993. s. 101–157.

²¹ Pospíšil, I.: Problémy literární evoluce a slovanské literatury. In: Pospíšil, I.: Střední Evropa a Slované (Problémy a osobnosti). Brno 2006, s. 56–66.

²² Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 152.

страціями не випадково, оскільки його метою було *«підкреслити тотожність традиції, котра пов'язує наведені картини з містичними віршами Махи, – з традицією барокової містики»*²³. Містичність поезії К. Г. Махи вчений розглядає на фоні широкого контексту творчості німецьких, чеських та українських містиків (Komenský, Bridel, Boehme, Silesius, Novalis, Tieck, Nebeský, Gogol, Skovoroda, etc.), традиції інтерпретації символів у контексті історії філософії. Не можна не відмітити яскравий полемічний характер інтерпретації Д. Чижевського по відношенню до інших дослідників спадщини Г. К. Махи (F. X. Šalda, Sabina, J. Mukařovský, O. Fischer).

Перший вірш *«Aniž křičte, že vám stavbu bořím»*²⁴, на думку сучасників Д. Чижевського, має символічний зв'язок з образом барокового будівничого, котрий будує храм Соломона, хоч ні слово „храм“, ні „будівничий“ не зустрічаються у вірші. Оскільки, символічний образ храму Соломона, переживається з *«Via lucis»* („Шлях світла“) Я. А. Коменського, зокрема з його символ пансофії, цей вірш Д. Чижевський пропонує розглядати як „містичний досвід“ (*«mystický zážitok»*): *«Не у світі шукає Маха дорогу до втечі від самотності, але поза ним. Скажемо простіше: у містичному досвіді. Не у світі є «справжня влада» людини... не «небесна краса» є для нього захисником як світу, так і вічності, а переможцем над природою»*²⁵. Вірш *«Královič»* представляє символіку „містичних пошуків“ (*«symbolika mystického hledání»*) на фоні традиційного для К. Г. Махи образу „темної ночі“. У тексті відтворено типовий романтичний мотив подорожі, але мотив мандрівних пошуків нагадує барокову традицію. Типовий для Махи-романтика образ нічного краю з „холодним сонцем“, по якій скаче вкинтий в неї суворим батьком син, у останніх рядках змінюється на образ країни небесного отця, а дорога додому стає дорогою до Бога. Д. Чижевський вважає, що хоч таке вирішення образу „самотньої подорожі“ і має у К. Г. Махи одиничний

²³ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 180. Цікавим коментарем до візуального супроводу викладу Д. Чижевським світогляду К. Г. Махи може бути той факт, що у 1936 році в Чехії широко відзначалася річниця смерті поета, на яку відгукнулися не лише історики літератури, але й художники-сюрреалісти. (Франтишек Шмейкал: Сюрреализм и чешское искусство. В: От конструктивизма до сюрреализма. Москва, «Наука», 1996, с. 171-198.)

²⁴ Aniž křičte, že vám stavbu bořím,   Kdyby však před stavby ukončením
jenž by sama v krátkém padla čase.   konec vzala stavba s mojíím bďením
neb kdy základ krysy rozlězají,   (spaní člověk mdlý se neubrání):
celý dům se větrem již kolíbá,   pak na místo mistra zesnulého
jehož krov se k zemi skoupě šhýbá.   některý z učenců jeho vstane,
...   ten přikročí v dráze znamenání
   k ukončení stavení nového...

²⁵ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 154.

характер, воно „дає цілій творчості Махи подекуди інше забарвлення“²⁶. Йдеться про синтез барокових та романтичних тенденцій у творчості К. Г. Махи: згадані мотиви у вірші К. Г. Махи перегукуються з мотивами пошуків та подорожі у „Перегріні“ В. Й. Андре, „Лабіринті“ Я. А. Коменського, розповідях про святого Івана в традиції чеської культури. Ідея вірша „Королевич“ набирає розвитку у вірші «Jaroslavna»²⁷. У ньому містичні думки викладено ще яскравіше: романтична форма вірша своєю композицією нагадує негативний паралелізм народних пісень, у стилі фольклорної традиції відтворені туга «ружі» і «лебедя», людини і всього світу за „лампю світу“ – сонцем. Образ „лампи світу“, вважає вчений, – це образ „сонця, що зійшло на Голгофі“. Мотив наближення до Творця, містичне поступове вдосконалення Д. Чижевський вбачає у рядку К. Г. Махи «Vůš a výše postupovati». У цьому контексті вчений інтерпретує назву вірша: образ Ярославни К. Г. Махи підсилює мотив особистісної туги за небесним царством, саме так як героїня давньоукраїнського епосу «Слово о полку Ігоревім» тужила за своїм чоловіком²⁸.

Вірш «Vzor krásy», який трактували як «вираз естетичного «платонізму», Д. Чижевський, з огляду на останні рядки, пропонує розглядати через призму релігійної інтерпретації²⁹. Нагадаємо, що уявлення про те, що лише „особливе око“ (душа) може бачити ідеї («взірець краси»), веде до платонізму (Платон, Філон), а згодом воно проникло і до християнської містики (Траулер, С. Франк, Я. Боме). Рядки „S Bohem v Bohu bydlíš nestvořená, / v prvním dnu s ním založilas svět“ вказують, на думку Д. Чижевського, що вірш можна інтерпретувати як вияв „християнський платонізм“, який найчастіше розвивався з „Книг Соломона“ та „Книг мудрості“. „Тут Маха ототожнює „ідею краси“ з „божою мудрістю“³⁰. Мудрість як співтворець світу поруч з красою веде до „містики-софії“ та вчення про „вічно-жіноче“ як принцип світобудови, котрим є Божа мудрість, Софія. „Софійська містика“ з давніх часів, через бароко, приходять до романтиків Ф. В. Й. Шеллінга (1775-1854) і Ф. Б. К. Баадера (1765-1841). На слов'янському ґрунті вона

²⁶ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 159.

²⁷ O, jak touží srdce mé se vznésti
vzhůru k světlu, které svítí světu;
Že pak člověk jest tak vzdálený
od slunce, jež vzešlo na Golgátě
jehož jiskrou ztracenou je svět.
Vůš a výše postupovati,
podobnější vezdy býti jemu
a posléze v jedno splynouti
s zřídlem!

²⁸ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 163.

²⁹ Tělesnému oku noc ji kryje,
s rozedněním shasne oka svit;
u vzezení duše jenom žije,
a tam temný jen ji najde cit.

³⁰ Čyževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 165.

з'являється ще до В. Соловійова (1858-1900) у словаків П. З. Келлнера-Гостінського (1823–1873) та С. Б. Гробоня (1820-1984), у Г. С. Сковороди (1722-1794) («Кто есм аз? І Како ся веште нарицаю?») та українській шкільній драмі 1703 р. На переконання Д.Чижевського, цей єдиний прояв згаданої форми містики у «Взірці краси» К.Г.Махи «*неминуче поєднує мотиви платонівської естетики з вченням про Божу мудрість*»³¹, що пов'язує поета з попередньою традицією барокової містики у слов'ян.

У творчості К. Г. Махи чітко прослідковуються два моменти, вважає Д. Чижевський: «найглибший песимізм» та віра в містичне звільнення людини від кайданів цього світу. І хоч цілісної філософської системи К. Г. Маха не створив, у фрагментах його творчого спадку можна шукати лише її прояви, Д. Чижевський з упевненістю стверджує, що світогляд К. Г. Махи «*пов'язаний з двома внутрішньо спорідненими світоглядами – зі світоглядом бароко і романтизму. Основою обох є антитетика. Лише ця антитетика, та врешті весь спосіб мислення обох діб відрізняється розумінням часу*»³², а основною рисою мислення К. Г. Махи є антитетика. При цьому принциповим вчений вважає вживання слова «антитетика», а не «дуалізм». «*Чіткому членуванню та структурно організованому бароковому часові властивий стиль барокового мислення: «визначення» і «чіткість», схильність до математичного методу», точно визначена точка або точки, в яких протилежності стають єдністю. Протилежно до цього постає плинне романтичне мислення зі своєю любов'ю до «діалектики», яка набирає, наче в передчутті гегеліанізму, що має змінити романтику, все більшої динамічності; водночас відбувається зсув з'єднаних протилежностей до області незрозумілого, до «ночі душі», до відчуття, тощо. Маха тут очевидно на стороні романтизму...»³³. Але попри всі інші філософські первні, які можна було б ще навести (Кант, Гегелі, Мендельсон, Шопенгауер, Платон), зазначає Д. Чижевський, «*Маха вклинений перш за все до поетичної, інколи теоретико-філософської духовно-історичної єдності, і при цьому такої єдності, при котрій смілива антитетика його світогляду не може бути висвітлена з позиції зіткнення різнорідних первнів. Антитетика, на нашу думку, є основною рисою мислення Махи, а інколи і свідченням впливів на нього*»³⁴. Прояви барокової антитетика як особливості барокового світогляду Д. Чижевський розглядав і на прикладі поезії Ф. Бріделя, аналізуючи композицію його вірша «*Co Bůh? Člověk?*»³⁵.*

³¹ Čuževský, D.: K Máchovu světovému názoru. In: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, s. 167.

³² Ibidem, s. 175.

³³ Ibidem, s. 171.

³⁴ Ibidem, s. 177.

³⁵ Čuževský, D.: Ke komposici Bridelovy básně „Co Bůh? Člověk?“ In: Akord (Brno), 1942, XI, 10, s. 364-374.

Таким чином, як показує аналіз праць Д.Чижевського, присвячених чеській літературі, основним пунктом наукового зацікавлення вченого було питання тривалості та продуктивності барокової традиції поза історичними межами доби бароко. На прикладі пісень епохи гусизму (16 ст.) він встановлює риси типової для бароко символіки, яка, проте, генетично з нею не пов'язана. Широке розповсюдження барокової символіки у слов'янському світі вчений розглядає, зіставляючи зразки чеської, польської та української барокової поезії, і доводить, що їх символіка типологічно співпадає, хоч епоха бароко у цих народів має свої хронологічні межі. Особливості функціонування елементів барокового світогляду Д. Чижевський простежує також у чеському романтизмі на прикладі творчості К. Г. Махи. У такий спосіб, згадані праці на матеріалі чеської літератури різних періодів ілюструють бачення Д. Чижевським бароко як культурно-історичної епохи, існування і функціонування продуктивних елементів якої не обмежується власним історичним часом, вони залишаються важливими факторами розвитку літератури наступних епох. Це також вказує на те, що чеський контекст барокових досліджень Д. Чижевського є значною і невід'ємною частиною для розуміння і оцінки внеску вченого у історію слов'янських літератур, та їх вивчення у контексті західноєвропейської культурної традиції*.

---

* Стаття виникла в рамках виконання проекту «Дмитро Чижевський і чеська культура» за підтримки Міжнародного Вішеградського Фонду.

The article has been written within the project „Dmytro Čyževský and Czech Culture“ supported by the International Visegrad Fund.